



UO‘K: 94(575.1)

Shuxrat BOYMURODOV,
Qarshi Xalqaro universiteti dotsenti, PhD
E-mail:Boymurodov75@gmail.com

QarMII professori Yu.A.Ergasheva taqrizi asosida

MUSTAQILLIKNING DASLABKI YILLARIDA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM TIZIMI MODDIY–TEXNIKA BAZASINING MUSTAHKAMLANISHI

Annotatsiya

Mamlakat ta‘lim tizimidagi mavjud holatni, kadrlar tayyorlash jarayoni respublikada amalga oshirilayotgan demokratik o‘zgarishlar. Ta‘lim muassasalarining o‘quv-uslubiy va ilmiy adabiyot hamda didaktik materiallar bilan to‘liq ta‘minoti, ta‘lim muassasalarining moddiy-texnika salohiyati va axborot bilan ta‘minlanganlik darajasi, kasb-hunar kollejlarning maddiy-texnika bazasini rivojlanishi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘rta bo‘g‘in, o‘rta maxsus ta‘limi, ta‘lim islohatlar, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun, moddiy-texnika, kichik mutaxassis.

STRENGTHENING THE MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF THE SECONDARY SPECIALIZED EDUCATION SYSTEM IN THE FIRST YEARS OF INDEPENDENCE

Annotation

The current situation in the country's education system, the process of personnel training, democratic changes implemented in the republic. The complete supply of educational institutions with educational and scientific literature and didactic materials, the material and technical potential of educational institutions and the level of information provision, the development of the material and technical base of vocational colleges were analyzed.

Key words: secondary education, secondary special education, educational reforms, law on education, material-technical junior specialist.

УКРЕПЛЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БАЗЫ СИСТЕМЫ СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация

Текущая ситуация в системе образования страны, процесс подготовки кадров, осуществляемые в республике демократические преобразования. Проанализированы комплектность образовательных учреждений учебной и научной литературой и дидактическими материалами, материально-технический потенциал образовательных учреждений и уровень информационного обеспечения, развитие материально-технической базы профессиональных колледжей.

Ключевые слова: среднее образование, среднее специальное образование, образовательная реформа, закон об образовании, младший специалист по материально-техническому обеспечению.

Kirish. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda ta‘lim sohasining barcha bo‘g‘inlarida olib borilayotgan islohotlar yoshlarni qamrab olinishini yanada kengaytirish, ularni bilim va etuk mutaxassis etib tarbiyalash, qaratilgan. Albatta, mamlakatimiz ta‘lim tizimini tubdan o‘zgartirish, uni xalqaro standartlarga integratsiyalash, mehnat bozori talabiga mos yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash bo‘yicha hayotga tatbiq etilayotgan islohotlar e‘tiborga molik.

Mustaqillik sharoitida uzluksiz ta‘lim tizimida o‘rta maxsus ta‘lim, sohasi sezilarli darajada o‘zgardi, tizimda yangi bilimlarni o‘zlashtirgan, aniq kasblar sohasidagi innovatsion imkoniyatlar doirasini tushunadigan kadrlar talab qilina boshladi. Ular xo‘jalik va ishlab chiqarish masalalarini nafaqat malakali hal qiluvchi, balki to‘g‘ri qaror qabul qiluvchi tahliliy layoqatlarga ega bo‘lishlari kerakligi O‘zbekistonning zamonaviy sanoatlashgan dunyoga integratsiyalashishiga bo‘lgan intilishi undan mehnat bozorining tez o‘zgarayotgan ehtiyojlariga moslasha oladigan ta‘lim tizimini yaratishni talab qiladi. Ta‘lim muassasalarini rivojlantirish va ular tomonidan sifatli ta‘lim xizmatlari ko‘rsatish zarur bo‘lib qoldi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada O‘zbekistonda o‘rta maxsus ta‘lim sohasidagi islohotlari va uning ahamiyati qabul qilingan tarixiy va sotsiologik metodlar – tizimli tahlil,

qiyosiy-tarixiy, tuzilmaviy, funksional yondashuv, qiyosiy-mantiqiylik, tahliliy, ketma-ketlik, xolislik, ob‘ektivlik tamoyillari asosida yoritilgan.

Tahlil va natijalar. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining ijobiy dinamikasi va global axborot jamiyatini shakllantirishda yuqori malakali va innovatsion texnologiyalarga ega bo‘lgan yuqori va o‘rta darajadagi mutaxassislarga ehtiyoj tug‘diradi.

1996 yildan boshlab respublika iqtisodiyotining yuqori malakali ishchi kadrlarga bo‘lgan talablarini to‘laroq qondirish, kasbga o‘qitishning uzluksizligini ta‘minlash, ishchi kadrlarni uzluksiz tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini shakllantirish va rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratildi.

Eng avvalo qishloq joylarda mehnat bozorini shakllantirishning hududiy xususiyatlarini hisobga olgan holda hunar-texnika ta‘limini qayta tashkil etishga kirishildi. Mustaqillikning dastlabki yillarida bu tizimda jami 221 ming kishini ta‘lim bilan qamrab olgan 442 o‘quv yurti, shu jumladan, 209 kasb-hunar maktabi, 180 kasb-hunar litseyi va 53 biznes-maktab faoliyati yo‘lga qo‘yilgan edi. 1996 yilga kelib boshlang‘ich kasb-hunar ta‘limi o‘quv yurtlarida qariyb 20 ming o‘qituvchi va malakali mutaxassislarga ishlagan bo‘lsa, respublikada jami 197 ming kishi ta‘lim olayotgan 258 o‘rta

kasb-hunar ta'limi o'quv yurti ishlab ularda qariyb 16 ming o'qituvchi va muhandis-pedagog xodimlar mehnat qilgan[1]. Ta'lim islohotlarining jadallashuvi bu yo'nalishda izchillik hamda uzliksizlikni ta'minlashga xizmat qiladigan yangi qonun qabul qilinishni taqozo etayotgan bir vaqtda mamlakat miqyosida ta'lim tarbiya, ilm fan, kasb-hunar o'rgatish sohalarini isloh qilishga nihoyatda katta zarurat sezila boshladi.

1997 yil 10 martda Kadrlar tayyorlash milliy dasturini ishlab chiqish to'g'risida qaror qabul qilindi. Ta'lim sohasidagi milliy tajribaning tahlili shuni ko'rsatadiki yoshlarni kasb-xunarga o'rgatish, ta'lim uzliksizligini ta'minlash masalasi davlat siyosati darajasiga kutarilishining huquqiy asoslar yaratib berilishi kerak edi.

Zaruratdan kelib chiqib "Ta'lim tag'risida"gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi [2]. qabul qilindi. Bu dastur ta'lim tizimida mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan xalos etish, Rivojlangan mamlakatlar darajasida yuksak malakali kadrlar tayyorlash milliy ta'lim tizimini yaratilishga huquqiy zamin yaratib berilishi ko'zda tutilgan edi.

Eng avvalo yangi tipdagi kasb-xunar kollejlari tayyorlanadigan mutaxassislar nomeklaturasi islohotlar va iqtisodiyotda yuz berayotgan tarkibiy o'zgarishlarga moslashtirildi. Natijada 1998 yil 5 yanvarda "Uzluksiz ta'lim tizimi uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida" qarorlari qabul qilindi. Ularning akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari amaliyotiga joriy etilishi 1999-2000 o'quv yilidan boshlab bosqichma bosqich amalga oshirildi. 2010-2012 o'quv yili davomida xalqaro va milliy tajriba asosida umumta'lim fanlari bo'yicha 16 ta standart ishlab chiqildi.

1998 yil 23 sentyabrda akademik litsey va kasb-xunar kollejlarning moddiy texnika bazasini rivojlantirish hamda mablag' bilan ta'minlashga alohida e'tibor qaratildi[3]. Qashqadaryo viloyat o'rta maxsus ta'lim tizimi tahlil qilinganda viloyatda 1998 yilda Yakkabog' kasb-xunar litseyi va Qarshi 2-kasb xunar litseyi rekonstruksiya qilinib kasb-xunar kollejlari aylantirildi. 1998-1999 o'quv yilida 452 nafar o'g'il-qiz qabul qilinib yangi o'quv reja va dastur asosida o'quv boshlandi.

Qarshi shahridagi 5-kasb-xunar maktabi o'quv moddiy-texnika bazasi rekonstruksiya qilinib akademik litsey tashkil qilindi. Akademik litseyda 200 nafar o'g'il-qiz qabul qilinib o'quv boshlandi. 1999 yilda 7 ta, Koson sanoat, Qarshi iqtisodiyot, madaniyat, qurilish, Qamashi pedagogika, qishloq xo'jalik, Chiroqchi qishloq xo'jalik kasb-xunar kollejlari tashkil qilindi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki viloyatda 1998-2001 yillarda jami 18493\851 o'rinli 23 ta o'quv yurti shundan 2ta 975\500 o'rinli akademik litsey va 21ta 17520\351 o'rinli kasb hunar kollejlari uchun jami 18mld 926 mln 176 so'mlik ajratilgan bo'lib shundan 16mld 288mln 555 ming 934 so'mlik qurilish montaj ishlari amalga oshirilgan.

O'rganilayotgan davrda Akademik litsey, kasb-hunar kollejlarning moddiy-texnik bazasini rivojlantirish hamda mablag' bilan ta'minlash uchun barcha shart-sharoitlar yaratib berilgan bo'lsada 5 oylik natijalar tahlil qilinganda ayrim kamchiliklar mavjud ekanligini ko'rishimiz mumkin. Masalan 5 oy ichida Qashqadaryo viloyatida 190270 ming so'mlik kapital mablag' o'zlashtirilgan. Jumladan Qamashi agrobiznes kollejda 15088 ming so'mlik yoki umumiy hajmga nisbatdan 19 foiz Chiroqchi KXXL da 25042 ming so'mlik yoki 20 foizni Qamashi KXXLda 30000 ming so'mlik yoki 13 foizni Qarshi 1-KXXLda 32545ming so'mlik yoki 29 foiz Qarshi Madaniyat kollejda 32530ming so'mlik yoki 22 foizni [4] tashkil etganligini ko'rish mumkin.

Dalilardan ko'rinib turibdiki viloyatda rekonstruksiya ishlari bor-yo'g'i 20 foizni tashkil qilgan. Natijada kasb-hunar

kollejlarning moddiy-texnika bazasini rivojlantirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar ishlab chiqish zarurati tug'ilgan.

2002 yilga kelib tashkil etilgan kasb hunar kollejlari zamonaviy texnika va o'quv laboratoriya jihozlari bilan jihozlash uchun Markaz bilan 1mld 104 mln 435 ming so'mlik shartnoma tuzilgan yil davomida 545 mln 108 ming 5888 so'mlik jixozlar shundan ximiya va fizika o'quv xonalariga har xil laboratoriya jihozlari jami 70 komplekt KEX va KEF pas kuchlanishli elektor shittlari, 6ta kasb- hunar kollejlari zamonaviy kompyuter o'quv sinfi, 2 ta kollej ustaxonasi uchun 36 komplekt durodgorlik versta, o'quv xonalari uchun 50 dana kadaskop 28 dona murili pechlar, qishloq xo'jalik texnikalaridan 4 ta pretsep 4ta traktor hamda 2ta "Otayo'1" yuk avtomashinasi va 1ta "DAMAS" rusumli engil avtomashinalar o'quv amaliyotida foydalanish uchun ajratilganligi [5] aniqlandi. Tadqiqot natijasida 2003 yilda Qashqadaryo viloyatida milliy dasturning uzliksiz bo'lagi bo'lgan kasb-hunar ta'lim muassasalarining qurilishi tahlil qilinganda shunga duch keldiki 2003 yilda viloyatda jami 10200 o'quvchi o'rniga muljallangan 20 ta kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarni foydalanishga topshirish rejalashtirilgan bo'lib, ulardan 12 ta ya'ni 8000 o'rinli kasb hunar ta'lim muassasalari tashkil etilgan [6]. Bulardan 1ta 900 o'rinli yangi qurilish hisobidan 11ta 7100 o'rinli kasb hunar kolleji rekonstruksiya hisobidandir. 2003 yil uchun tasdiqlangan davlat byudjeti parametrlariga muvofiq markazlashtirilgan mablag'lar xisobidan viloyat xokimligi o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi boshqarmasi tasarrufidagi o'quv muassasalarga etkazib beriladigan o'quv laboratoriya uskunalar, texnik vositalar va o'quv ko'rgazmali qurollar uchun ajratilgan mablag'lar tahlil qilinganda 9 oy moboynda 849,7 mln so'm mablag' moliyalashtirilgan bo'lsa, xaqiqatda 420 mln so'm ya'ni 49 foiz uskuna va jixozlar joylarga etkazib berilgan.

2005 yilga kelib viloyatdagi 59 ta kasb hunar va akademik litseydan 9 tasiga harid qilingan jihozlardan biror dona ham berilmagan, ularning evaziga ayrim ta'lim muassasalariga katta miqdordagi jihozlar ajratilgan misol uchun Qarshi shahridagi qishloq xo'jalik kollejiga 55140,6 ming so'mlik jihoz berilgan, bu esa jami harid qilingan jihozlarning 12 foizni tashkil etadi. Shungdek Qarshi tumanidagi Qovchin qishloq xo'jalik kollejiga 41259,2 ming so'mlik 9 foiz Kitob tumanidagi maishiy xizmat ko'rsatish kollejiga 33171,6 mig so'mlik 7.2 foiz va shu tumandagi qishloq xo'jalik kollejiga berilgan jihozlar xajmi viloyatning 35 foizni tashkil etilganligi ma'lum bo'ldi. Respublikada tashkil etilayotgan ta'lim muassasalarini jahon andozalari darajasida jihozlashga jiddiy e'tibor qaratilayotgan bir paytda markaz tasarrufidagi ta'lim muassasalari jihoz uchun ajratilishi rejalashtirilgan mablag'lar nazoratga olmaginligini ko'rish mumkin.

Shunday bo'lsada o'rta maxsus ta'limini moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga ham e'tibor kuchaytirildi. Ta'lim muassasalarini o'quv-laboratoriya jihozlari va texnikalari bilan ta'minlash uchun 2005 yilda mahalliy byudjetdan 16,6 mlrd. so'm, respublika byudjetidan 1,88 mlrd. so'm mablag' ajratilishi rejalashtirildi. 2005 yil 27 dekabr xolatiga akademik litsey va kasb-hunar kollejlari zamonaviy o'quv-laboratoriya jihozlari va texnikalar bilan ta'minlash uchun maxalliy byudjetdan 14,5 mlrd. so'm (87%) mablag' ajratildi. 2005 yilda mahalliy budjetdan rejalashtirilgan mablag'lar 900,0 mln. so'mga qisqartirilgan. Respublika budjetidan rejadagi 1,88 mlrd. so'm o'rniga haqiqatda 1,35 mlrd. so'm (72%) mablag' moliyalashtirildi, bu ko'rsatgich 2004 yilda rejadagi 5,2 mlrd. So'm o'rniga 4,5 mlrd. so'mni (87%) tashkil etgan.Ushbu mablag'lar hisobiga ta'lim muassasalariga 15,6 mlrd. so'mlik o'quv-laboratoriya jihozlari, asbob-uskunalar, texnikalar, ko'rgazmali qurollar va

kompyuter texnikalari etkazib berildi. 2005 yilning 25 dekabr holatiga 959 ta ta'lim muassasasi 23 mingta kompyuterlar bilan ta'minlangan. Kompyuterlar bilan ta'minlanganlik darajasi 100 o'quvchi o'rniga nisbatan akademik litseylarda 9,5 ta, kasb-hunar kollejlarda 7,6 ta rejalashtirilgan.

Amalda bu ko'rsatkich mos ravishda 4,6 va 3,6 tani tashkil etadi. Ta'lim muassasalarini kompyuterlar bilan ta'minlanishi talab darajasining 46,9 foizini ko'rsatgan. 2004 yil mahalliy lashtirish dasturiga kirgan jihozlar uchun umumiy qiymati 12,1 mlrd. so'mlik shartnomalar imzolani, korxonalaridan 11,8 mlrd. so'mlik (97%) jihozlar sotib olingan.

2005 yilda o'quv laboratoriya asbob-anjomlari, ta'limning texnik vositalari va o'quv ko'rgazmali qo'llanmalarni ishlab chiqarishni respublika korxonalarida mahalliy lashtirish dasturiga kirgan jihozlarning (89,4%) sotib olingan hamda ta'lim muassasalariga etkazib berilgan. 2005 yil 5 dekabr holatiga Markazning ta'minotchi korxonalariga bo'lgan debitorlik qarzi 409,4 mln. so'mni, jumladan mahalliy lashtirish dasturi bo'yicha 190,7 mln. so'mni, kreditorlik qarzi 1701,1 mln. so'mni tashkil etgan.

Tadqiqot natijasida shu narsaga duch keldik markazdan olingan jihozlar o'rta ta'lim muassasalarida o'rtasida teng taqsimlanmagan uning natijasida kadrlar tayyorlash dasturining amalga oshirishga to'sqinlik qiluvchi ayrim holatlar yuzaga kelgan. Bu hol kasb hunar ta'limi bir tekisda rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Shuni ta'kidlash kerakki mustaqillikning daslabki yillarda mamlakatimizda yangi tipdagi kasb-hunar ta'lim muassasalarining ko'rilayotgani va ularning har biriga katta miqdordagi mablag'larning sarflanishi, ikkinchidan respublika hamda mahalliy byudjet mablag'lari ajratilishi bilan chegaralanib qolmay, davlat tomonidan kafolatlangan eng

nufuzli chet el grandlari yoki imtiyozli kreditlar asosida qishloq xo'jaligi, qurilish, maishiy xizmat, sanoat va axborot texnologiyalari sohasidagi ta'lim muassasalarining zamonaviy uskunalar va mini texnologik liniyalar bilan jihozlanishi tom ma'noda o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi sohasida islohotlar davom ettirildi desak bo'ladi.

Xulosa. 1. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi tomonidan olib borilgan faoliyatning tahlili shuni ko'rsatadiki, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limini davlat tomonidan takomillashtirish hamda yangi sharoitlarga moslashtirish kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarni zamonaviy talablar asosida jihozlash, dolzarb masala edi. Shu jihatdan ta'lim sohasidagi daslabki islohotlar, avvalo, qamrovni oshirish, ularning moliyaviy holatini yaxshilash, o'qituvchilarni moddiy qo'llab-quvvatlashga qaratildi.

2. O'rta maxsus ma'lumotli kadrlarni tayyorlashning manzilli mezonlarini shakllantirish, o'rta maxsus ta'lim muassasalaridagi mutaxassisliklarni hududlar, sohalar bo'yicha joriy etilayotgan dasturlarning talab va ehtiyojlarini inobatga olish lozim. Birinchisi o'rta maxsus ta'lim muassasalarida ishlab chiqarish bilan hamkorligini kengaytirish uning uzviylikini ta'minlash huquqiy asoslarini mustahkamlash bo'lsa, ikkinchisi o'quv jarayonini bozor talablariga moslashtirib va talabaning amaliyot o'tashi uchun muhit yaratishdir.

3. Kollejlarda o'quv ustaxonalarining sohaga oid eng ilg'or vositalar bilan jihozlangani natijasida bitiruvchilarda o'zi tanlagan mutaxassislik bo'yicha etarli bilim va kasbiy ko'nikmalarni o'zlashtirish imkoniyatining kengayib borgan. Ta'lim-tarbiyani jadallashtirishning huquqiy asoslari yaratilgan bo'lsa-da, ta'lim tarbiya jarayonidagi ish uslublarining ayrimlari hamon eskilgicha qolib ketmoqda edi.

ADABIYOTLAR

1. Muammolar va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish omillari Milliy dastur. 1997 yil
2. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy Dasturi" 1997 yil avgust.
3. O'zR VMning 1998 yil 23- sentyabrdagi 406- sonli «1999-2005 yillarda akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning moddiy texnika bazasini rivojlantirish hamda mablag' bilan ta'minlash dasturi to'g'risida»gi qarori.
4. Qashqadaryo viloyat hokimligi o'rta mahsus kasb hunar ta'limi boshqarmasi hayot yig'ilishining 1998 yil 23 iyul qarori.
5. Qashqadaryo viloyat hokimligi o'rta mahsus kasb- hunar ta'limi boshqarmasi hayot yig'ilishining 1999 yil 21 may 5(3sonli qarori.
6. Qashqadaryo viloyat hokimligi o'rta mahsus kasb- hunar ta'limi boshqarmasi hayot yig'ilishining 2003 yil 3 aprel 2(7 sonli qarori.
7. Qashqadaryo viloyat hokimligi o'rta mahsus kasb -hunar ta'limi boshqarmasi hayot yig'ilishining 2003 yil 3 dekabr 10(11 qarori.
8. Matqurbonov Q. Kadrlar tayyorlash milliy modeli dunyo tajribasi va milliy xususiyatlarimizni o'zida mujassam etgan o'ziga xos noyob hodisa. // «Ma'rifat» gazetasi, 2013 yil 6 fevral.